

שמות ב

רים תעבדון אותי על ההר הזה שתקבלו התורה עליו והיא הזכות העומדת ל- ישראל. ודוגמת לשון זה מצינו וזה לך האות אכול השנה ספיח וגו' מפלת סנ- חריב תהי' לך לאות על הבטחה אחרת שארצכם חריבה מפירות ואני אברך הספיחים". וכתבו המפרשים, שזה ש- רש"י מביא, "ודוגמת לשון זה", הוא להביא רא' שהקב"ה תולה הבטחתו בהבטחה אחרת, ואע"פ שאותה הבטחה עצמה עדיין לא נתקיימה. וכ"ה בנדר"ד, דאע"פ שההבטחה דשליחות זו עצמה עדיין לא נתקיימה, וא"כ איך תהי' הבטחת השליחות רא' ואות על הבטחת קבלת התורה שהיא הבטחה אחרת – הרי ע"ז מביא דוגמא מזה שמצינו ב- ישעי' שהבטחת מפלת סנחריב, לפני קיומה, היתה אות על הבטחה אחרת שהיא ברכת הספיחים.

הרי חזינו מרש"י זה גופא, שזהו דבר חידוש שדבר העתיד להיות (ועדיין לא נתקיימה) יהי' אות וסימן, ולפי זה יוקשה עוד יותר בענין הנ"ל, איך אפ"ל שקבלת התורה שבעתיד היא טיבה על דבר שב- הווה, שהיא הזכות שיש בידם שבגללה יצאו ממצרים.

ב. לכאורה יש לומר, שמטעם זה

א. "ויאמרי משה אל האלקים מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים", וביארו רז"ל ב- מדרש, וכ"ה בפרש"י, שטענת משה "וכי אוציא את בני ישראל ממצרים" כוונתה, "מה זכות יש בידם שאוכל ל- הוציאם" (ובלשון רש"י, "מה זכו ישראל שתעשה להם נס ואוציאם ממצרים").

וע"ז ענה לו הקב"ה, "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה" – כלומר, "מה שאמרת ב- איזה זכות אוציאם ממצרים הוי יודע שבזכות התורה שהן עתידים לקבל על ידך בהר הזה הם יוצאים משם".

ויש להבין פירוש המענה, "בזכות ה- תורה שהן עתידים לקבל", מה מהני קבלת התורה שלהם בעתיד, לאחר יציאתם ממצרים, כזכות שעבורה יצאו ממצרים.

והנה בפירושו השני על הכתוב כאן "ויאמר כי אהי' עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצ- רים תעבדון את האלקים על ההר הזה", כותב רש"י, "ד"א כי אהי' עמך וזה ש- תצליח בשליחותך לך האות על הבטחה אחרת שאני מבטיחך שכשתוציאם ממצ-

(1) פרשתנו ג, יא.

(2) שמ"ר פ"ג, ד.

(3) עה"פ ד"ה וכי אוציא.

(4) ג, יב.

(5) ל' המדרש שם.

(6) כ"ה בדפוסים לפנינו (ובדפוס ראשון: לשון אחר, וכן הובא במפרשי רש"י (רא"ם, רע"ב ועוד). אבל בדפוס שני וכו"כ כתי' רש"י (שתח"י) ליתא תיבות ד"א, וכאן מתחיל ד"ה חדש, "כי אהי' עמך".

(7) ישעי' לו, ל. וראה פרש"י שם. ועוד.

(8) רא"ם, הואיל משה (באר היטב) באר מים חיים (לאחי המהר"ל), דברי דוד (להטי"ז), שפ"ח ועוד.

(*) ובדפוס ראשון דפרש"י כאן מביא רק הכתוב: וזה גו' ספח – ומסיים, "כמו שפירשתי במקומו". וכ"ה בכמה כתי' רש"י (אף שבכתי' הובא גם הפירוש בהכתוב דישעי', כבדפוסים לפנינו).

שהתורה היא הנותנת זכות (טעם וסיבה) ליציאתם ממצרים, כדי שיוכלו לקבל את התורה¹¹ (ולכן לא נאמר במדרש „בזכות שהם עתידים לקבל את התורה“ וכיו"ב).

וצריך ביאור, שאין זה ברור כ"כ בלשונו כאן „וששאלת מה זכות יש ליש-ראל שיצאו ממצרים דבר גדול יש לי על הוצאה זו“, דחסר עיקר ההדגשה ב-מענה על שאלת משה „מה זכות כו" – שאין זו זכות שיש להם עכשיו אלא זוהי התכלית והמכוון והמטרה של היציאה. זאת ועוד: בפירושו השני כותב רש"י ב-פירוש „והיא הזכות¹² העומדת ליש-ראל“¹⁶.

ג. עוד י"ל, דכיון שהקב"ה יודע עתידות, לכן אפשר שיתן שכר על מצוה גם לפני קיומה¹⁷, וכן בעניננו, דכיון

(14) וע"ד שהוא ביחס לבריאת העולם, שהיא בשביל התורה, ובגמ' (שבת פח, א. ויש"נ. הובא בפרש"י עה"ת בראשית א, לא) דהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית כו.

(15) בדפוס ראשון ליתא תיבות אלוי. ולהעיר מכאן צחק על פרש"י, שמפרש דלפי הד"א כאן ד, וזה לך לאות קאי על למטה „בהוציאו גו", ולא בא לתרץ שאלת משה – הרי לפי שאלת משה, וכי אוציא את בני ממצרים" היא כפשוטה, דמה שני בחינות הסכנה שבשליחות מפתא נקלתו בעיני לבוא אל שער המלך ומצד עצם השליחות שנשחלח אלוי כו" (ולא שאל כלל על זכות הגאולה). אבל בדפוס שני רובו כתי" (שתח"י) איתא „והיא הזכות העומדת לישראל“.

(16) אף שבוה יש לפרש ע"ד הפירוש במדרש (הנ"ל בפנים) „זכות התורה“ ולא זכות קבלת התו-רה. אבל לכאורה דוחק הוא בלשונו רש"י „שתקבלו התורה“.

(17) להעיר מכמה עניני וציוויי התורה שהם

(*) ושם הגירסא שונה: שאני מבטיחך ליתן תורה על ידך בהר הזה (ויש דוגמתו כו) – ע"ד ל' המדרש.

שינה רש"י מלשון המדרש: במדרש אי-תא „מה שאמרת באיזה זכות אוציאם ממצרים הוי יודע שבזכות התורה שהן עתידים לקבל על ידך בהר הזה הם יוצ-אים משם“, ואילו בפרש"י „וששאלת מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרים דבר גדול יש לי על הוצאה זו שהרי עתידים לקבל התורה על ההר הזה לסוף ג' חדשים שיצאו ממצרים“¹⁸, דזה שלא כתב רש"י „שבזכות התורה“ הוא משום שכוונתו לפרש שיציאת בני אינה בשביל זכות שיש להם עכשיו¹⁹, אלא ש„דבר גדול יש לי על הוצאה זו“, זאת אומרת²⁰, שיש לו להקב"ה „דבר גדול“, מטרה חשובה וגדולה שבגללה מוציא אותם ממצרים.

[ועפ"ז יש לומר, שבמדרש שנאמר „שבזכות התורה שהן עתידים לקבל על ידך בהר הזה הם יוצאים משם“, אין הכוונה, שיש להם עכשיו הזכות של קבלת התורה שלעתיד, שלכן הם ראויים להגאל, אלא „בזכות התורה“ בעצמם²¹,

(9) בשם אפרים על פרש"י כאן, דאפשר דצ"ל „דבר גדול יש למו על הוצאה זו“ או שצ"ל „על ידי הוצאה זו“. ובא' מכת"י רש"י שתח"י: דבר גדול יש ביציאה זו.

(10) בדפוס א' וכמה כתי" רש"י ליתא „שיצאו ממצרים“ (וראה לקמן הערה 36 בסופה).

(11) ולהעיר מהשקו"ט במפרש"י רש"י (אמרי שפר, קיצור מזרחי, צידה לדרך) והמדרש (יפה תואר השלם) בשאלת משה „מה זכו ישראל כו" – א לכאורה אין הדבר תלוי בזכות, שהרי כבר הגיע זמן הגאולה, „הגיע שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו“ (ל' רש"י בא יב, ו), וכי משה שדרכו להליץ תמיד על ישראל נעשה ח"ו קטיגור לישראל עד ששואל „מה זכו ישראל“.

(12) ועד"ז הוא לפי הגירסאות ברש"י שהובאו לעיל הערה 9.

(13) ראה יפ"ת (ובהשלם) לשמו"ר שם, שביאר דברי המדרש באר"א, שהעיקר הוא בזכות משה (וכהמשך במדרש: על יד). ע"ש.

שם תהא קבורתכם" ולכן „מכאן מודעה רבא לאורייתא“, הרי שאין מ"ת דבר ה' תלוי ברצונם ובבחירתם, וא"כ אין מקום לשכר עבור מעשה זה.

זאת ועוד: כיון שהקב"ה אמר „בהו" ציחק את העם ממצרים תעבדון את ה' אלקים על ההר הזה" נמצא, שבנ"י היו מוכרחים בזה מצד עצם דיבורו של ה' קב"ה.

[ואין זה דומה להא שהקב"ה יודע עתידות, ואעפ"כ אין ידיעה זו מכריחה את בחירת האדם (כמבואר בכ"מ²⁰)] — ש' הרי ידוע, שבמה דברים אמורים בדיעות הקב"ה, משא"כ בדיבור שלמעלה, שהוא דבר שבגלוי, הדיבור מכריח את ה' בחירה (כמבואר²¹ בענין „צדיק ורשע לא קאמר“²², דאף שהקב"ה יודע אם יהי צדיק או רשע, אבל כיון שידיעה זו לא באה בדיבור („קאמר“) אין זה מכריח את בחירת האדם), ועפ"ז, כיון שבנוד"ד אמר הקב"ה „תעבדון את האלקים על ההר הזה“, הרי היו בנ"י מוכרחים בזה, ואי אפשר לתת להם שכר על מעשה זה].

ואין זו סתירה להיסוד דבחירה חפ' שית [ש] עיקרי גדול הוא והוא עמוד התורה והמצוה. . . שהרשות בידכם וכל שיחפץ האדם לעשות ממעשה בני ה' אדם עושה בין טובים בין רעים כו' שאין הבורא כופה בני האדם ולא גוזר

שהקב"ה ידע שעתידיים לקבל את התורה לכן מלכתחילה הוציאם עבור הזכות בעתיד²³.

אבל גם פירוש זה צ"ע, כי כאשר ה' מעשה שבעתיד ייעשה ע"י האדם עצמו, אפשר שייחשב לזכות,

אבל בנוד"ד, הרי מ"ת לא ה' מצד בחירת בנ"י, וכדברי חז"ל²⁴, „שכפה ה' קב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר להם אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו

ע"ש העתיד, כמו: „את מואב לא צוה להשמיד מפני רות שהיתה עתידה לצאת מהם“ (פרש"י פינחס כה, יח), „מפני ב' פרידות טובות שיש לי להוציא מהם רות המואבי ונעמה העמונית“ (רש"י מטות לא, ב). ולאידך (במדת פורעניות) — בן סורר ומורה ש' לא על חטאו נהרג אלא על שם סופו נהרג (סנהדרין סח, ב), ימות זכאי ואל ימות חייב (שם עא, ב במשנה. פרש"י עה"ת תצא כא, יח). אלא דשם מפורש „הגיע תורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה כו"י. ולהעיר גם מרש"י לך (יד, יד): עד דה, שם תנש כחו שראה שעתידין בניו להעמיד שם עגל. וראה רש"י ויחי מת, ח.

ואף גם לפי פרש"י וירא (כא, יז. מ"ה טז, ב) „באשר הוא שם, לפי מעשיו שהוא עושה עכשיו הוא נידון ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות כו"י, מובן דשאני מדה טובה, זכות מעשים טובים.

18) הואיל משה (באר היטב), דברי דוד ובאר יצחק כאן. ולהעיר מתולדות נח (ובעץ יוסף) ל' שמור שם: בזכות התורה כו' שאז יתהפך לבבם ומעשיהם לטוב כי עתה העדר צדקתם הוא רק במקרה (וראה כלי יקר פרשתנו עה"פ ג, יא קרוב לסופו). ולכאורה זוהי הכוונה בספורנו עה"פ „א"ל אע"פ שאינם ראויהם הם מוכנים לעבוד את האלקים על ההר הזה בהוציאן אותם מבין הפושעים, ולפ"ז ה"ו קרוב יותר למציאותם עכשיו.

19) שבת פח, א. הובא בפרש"י יתרו יט, יז ומדרשו. אבל ברש"י לא הובא ההמשך „אם אתם מקבלים כו"י. וע"פ פרש"י האזינו (לב, י ד"ה יסוב בנהו) משמע, שלפרש"י לא ה' בגדר הכרח אלא חיבה. וראה תו"א מג"א צח, ד. וראה לקמן בסוף השיחה.

20) רמב"ם הל' תשובה פ"ה ה"ה. ובהנסמן בהערה הבאה.

21) ראה שעה"ת (לאדמו"ר האמצעי) ח"א יח, ג. כד, ד ואילך. תו"ח כראשית ל, ד. שם תולדות יד, ג ואילך.

22) נדה טז, ב. וראה גם רמב"ם שם ה"ב.

23) כ"ה בנתיא פ"א, מקומות שנשמנו בהערה 21 ובכ"מ כדא"ח. ובנדה שם, רשע או צדיק לא קאמר. אבל בתנחומא פקודי ג' מקדים צדיק לרשע, וכן בחדא"ג מהרש"א נדה שם. ועוד.
24) רמב"ם שם ה"ג.

ד, "בשעה" שאמר להם משה רבינו ע"ה תעבדון את האלקים על ההר הזה אמרו לו ישראל משה רבינו אימתי עבודה זו אמר להם לסוף חמשים יום והיו מונין כל אחד ואחד לעצמו (מכאן קבעו חכמים לספור העומר כו").

ויש לעיין מתי אמר להם משה ל- ישראל, "תעבדון את האלקים על ההר הזה". דהנה מפשטות לשון האגדה הנ"ל, שאמר להם משה, "לסוף חמשים יום", משמע, שזה ה' בצאתם ממצרים. אמנם בשבלי הלקט²⁵ הובא, "מדרש אגדה" זה בלשון אחרת וז"ל: "לפי שכשנתברשו ישראל לצאת ממצרים נתברשו שהן עתידין לקבל [את] התורה לסוף חמשים יום ליציאתן שנאמר בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה, הרי הנו"ן של תעבדון יתירה לומר לך לקץ חמשים יום תעבדון את האלקים (שתעבדון) [שתקבלו] את התורה וישראל מרוב חיבה היו מונין בכל יום ויום ואומרים הרי עבר יום אחד ויום שני וכן כולם שהי' נראה בעיניהם כזמן ארוך מתוך חיבתן הגדולה על הדבר (לכן הספירה נקבע לדורות)".

הרי מפורש, שמשה אמר להם, "תעבדו את האלקים על ההר הזה", "כשנתברשו ישראל לצאת ממצרים", שזה ה' עוד בהיותם במצרים, וכמסופר בפרש"תנו²⁶ שזו היתה שליחותו הראשונה של משה רבינו, לאסוף את זקני ישראל ולאמר להם, "פקוד פקדתי גו' אעלה אתכם גו'", ולפי גירסת השבלי הלקט הרי אז בישר להם משה שהם עתידים לקבל את התורה ("תעבדון את האלקים גו'"). וכן מדייק שם בלשונו, שמשה אמר

עליהן לעשות טובה או רעה אלא הכל מסור להם] — כי יסוד זה נאמר רק ב- שייכות להנהגת אדם פרטי, אבל לא בנוגע למ"ת (לכלל ישראל), וכדמצינו בפירוש, כנ"ל, שכל עיקרו של מ"ת לא ה' מצד בחירתם בלא"ה, אלא ע"י כפיית הקב"ה.

וא"כ הקושיא במקומה עומדת, דלכ- אורה איך אפשר להחשיב זה שקבלו בני" את התורה לזכות להם, מאחר שזה ה' שלא בבחירתם אלא הוכרחו לקבלה בעת מ"ת, ויתירה מזו היו מוכרחים בזה מעת דבר ה' "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה"²⁵ — וא"כ, איך הו' צ"מ שכר על מ"ת (והרי כל ענין שכר ועונש מיוסד על היסוד דבחירה חפשית, כמבואר ברמב"ם²⁶)?

ולכן נ"ל שבדברי רז"ל כאן מרומז ענין נוסף על עצם קבלת התורה ע"י ישראל, שענין זה הוא בבחירתם ועליו קיבלו השכר דיצי"מ.

ד. ויובן זה בהקדם דברי "הגדה" שהובאו ככמה ראשונים²⁷ על תוכן מצות ספירת העומר בין פסח לעצרת (בוה"ז).

(25) לכאורה יש לתרץ (לולא הענין ד"כפה עליהם כו") ע"פ דברי הרמב"ם שם פ"ו ה"ה, שיש חילוק בין כלל ישראל וכל פרט מעם ישראל, שהגזירה על הכלל אינו מכריח הפרט ("לפי שלא גזר על איש פלוני כו"), ולכן מגיע שכר או עונש לכל פרט, וכן בעניננו, דתעבדון הוא גזירה על הכלל, אבל כל פרט מישראל שקיבל התורה מרצונו מקבל שכר והוא בבחירתו.

אבל אינו, שהרי כאן מדובר על "זכות" של כלל ישראל שראויים ליצי"מ, ולא על זכות הפרט, כמו שצי"מ פירושה — יציאת עט ישראל (ולא יציאה של יריבו יחידים), והרי על הכלל כבר נגזר שתעבדון.

(26) ה' תשובה פ"ה ה"ד.

(27) עיטור (עשרת הדברות הלכות מצה ומרור בסופו — הובא בשו"ת הרשב"א ח"ג ספ"ד). ר"ן סוף פסחים.

(28) ל' העיטור. ועד"ז ברשב"א ור"ן שם.

(29) ערוגה ח' בתחלתה (סימן רלו).

(30) ג, טז וא"ל.

להם „שעתידין לקבל התורה לסוף חמ"ש יום ליציאתן", שמוזה משמע שדיבור זה ה' קודם יציאת מצרים³¹.

והכי נמי מסתברא, שהרי אף שלא נצטווה משה בפירוש מאת הקב"ה לה-דיע זה לבני³², הרי כיון שמשה רבינו אוהב ישראל הו³³, למה ימנע משה רבינו את עצמו מלהודיע בשורה טובה כזו לישראל זמן רב כ"כ [לכל הפחות י' חדשים, שהרי זמן כל מכה בערך חודש, כפרש"י³⁴], ש"המכה משמשת רביע חודש ושלשה חלקים ה' מעיד ומתרה בהם", וגם לפי הדיעה³⁴ שג' המכות האחרונות לא נמשכו חודש, הרי בין מסירת השלי-חות הראשונה לזקני ישראל (שבפרשתנו) עד התחלת המכות עבר זמן מסוים, כ- מובן מהמסופר בסוף פרשתנו³⁵].

ה. והנה ע"פ זה, שעוד בהיותם ב-מצרים נתבשרו ישראל שעתידים לקבל את התורה – והרי בשורה זו עוררה בבני" תשוקה גדולה לקבלת התורה, מרוב חיבה – מובן, שתשוקה זו התחילה תיכף ומיד, עוד בהיותם במצרים.

דאף שספירת הימים התחילה רק לא-

31 והרי מפורש בכתוב בפרשתנו (ה, יז. וראה גם שם, ג, ח) „על כן אתם אומרים נלכה נזבחה לה". אלא דלא נאמר הלשון ד"תעבדון", והעיקר – שלא נזכר הענין דמתן תורה, ורק ע"ד הבאת קרבנות לה'. וראה הערה הבאה.

32 ולהעיר שבכמה כתי' דהספורנו (הובאו בספורנו דפוס ירושלים, תשי"ג) בסוף פירושו איתא: „בהגידך זה לישראל ישמעו ללכת אחרך וכן תגיד לישראל כמו שהעיד באמרו על כן הם צועקים לאמר נזבחה לאלקינו" – הרי נצטווה לומר להם זאת במצרים. וראה גם פנים יפות עה"פ.

33 מנחות סה, סע"א.

34 וארא ז, כה.

35 רמב"ן בא"ד. וראה בחי' שם, ה.

36 ראה באורי מהרא"י, אמרי שפר, באר היטב, קצור מזרחי ושפ"ח כאן.

חרי יציאת מצרים (ולפי ה"הגדה" שבש-אר ראשונים הנ"ל רק אז שאלו את משה „אימתי עבודה זו"?)³⁵, ולא לפני? בהיותם במצרים – הרי זה לפי שמשה אמר להם בפירוש „בהוציאך ג' תעבדון", וא"כ מובן ופשוט, שלפני צאתם ממצרים אין מקום (לשאל „אימתי עבודה זו" ולס-פור הימים³⁶), אבל עצם התשוקה (מצד גודל החיבה), נתעוררה בישראל תיכף כשנתבשרו בשורה זו.

ויש לדייק כן גם ממשל המדרש (ש-הובא בפוסקים³⁷), מ"א' שהי' חבוש בבית

35 אבל י"ל, שלא לאפשי במחלוקת, שגם לפי ההגדה שבשאר הראשונים, בישר להם משה ע"ד מ"ת תיכף כבישר להם ע"ד יציאת מצרים, זמן רב קודם יציאתם, ואז שאלו „אימתי עבודה זו", והכוונה במענה משה „לסוף חמשים יום" אינה „חמשים יום" מיום ההוא, אלא חמשים יום לאחר יציאת מצרים. ורק מנין הימים („והיו מונין כו") התחיל אחרי יציאתם.

36 וזה שלא התחילו לספור תיכף כשיצאו ממצרים ביום ט"ז בניסן ורק התחילו ביום ט"ז ניסן, יש לומר בפשטות, כי ביציאתם ממצרים נאמר (בא"ב, לו) „ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה" ובפרש"י „ק"כ מיל היו ובאו שם לפי שעה שנאמר (יתרו יט, ד) ואשא אתכם על כנפי נשרים", ולכן חשבו שתקף יבואו להר סיני לקבלת התורה, ולכן לא שאלו באותו יום למשה „אימתי עבודה זו", ורק כאשר כבר בא ליל ט"ז ניסן וראו שעדיין אינם קרובים להר סיני לקבלת התורה, אז שאלו „אימתי עבודה זו" ואז התחילו למנות הימים (אבל ראה חידושי חת"ס פסחים, בהלכות פסח ס"י תל סק"ד). ולפי טעם זה בספה"ע (ע"פ ה"הגדה"), מובן בפשטות הא דספירת העומר היא מתחלת הלילה (וראה מנחות סו, א).

אבל להעיר: א) בשבלי הלקט הלשון „שאמרים הרי עבר יום אחד כו", ב) בפרש"י פרשתנו מפורש „לסוף ג' חדשים שיצאו ממצרים". ואולי דבר זה „שיהי' לסוף ג' חדשים מיציאתם, לא אמר משה לישראל (ובדפוס ראשון וכמה כתי' רש"י שתח"י ליתא בפרש"י „שיצאו ממצרים", כנ"ל הערה 10).

37 משה משה ח"ה סימן תרפה. אבודרהם הל' ספירת העומר (בשינוי לשון קצת).

לקבלת התורה, ותשוקה זו ודאי נחשבת לזכות גדולה לישראל [שהרי דבר זה (תשוקת ישראל לקבל התורה) לא בא בפירוש במאמר השם, ורק אמר למשה "תעבדון את האלקים על ההר הזה"].

ועפ"ז יש לומר עוד יותר, שבגלל זה גם עצם קבלת התורה בהר סיני נחשבת לזכות (וכדמצינו בריבוי מקומות⁴² שזהו שבחם ומעלתם של ישראל שקבלו את התורה בהר סיני) – הגם שכפה עליהם הר כגיגית, ועוד זאת, שעצם מאמר השם "תעבדון את האלקים על ההר הזה" כבר הכריח הענין דקבלת התורה (כנ"ל) – כי הענין דקבלת התורה, "התחיל"^{42*} מהש-תוקקות וגעגועים של ישראל לקבלת ה-תורה עוד בהיותם במצרים, שדבר זה בא מרצונם ובחירתם, וזה גופא גילה, שגם מעשה הקבלה שלהם בהר סיני לא הי' (רק) ענין הכרחי וכפי, אלא יש בזה

האסורין כו', קבע לו המלך זמן ולתת לו בתו, והי' מונה והולך עד בא הזמן, וב-מקום אחרי⁴³ הובאו הדברים בפרטיות יותר⁴⁴, שהמלך אמר ל"אדם א' המושלך בבור ואסור שם", "אני" אתיר אותך ואוציא אותך מבור הזה ולימן פלוני אתן לך את בתי (לאשה), ושמה אותו אדם שמחה גדולה אמר לא די שמוציאני מ-בור הזה אלא עדיין רוצה ליתן לי בתו, וכן עשה המלך הוציאו מהבור והלבישו בגדים נאים כו' כשראה אותו איש כך שהמלך קיים כבר מקצת דבריו התחיל למנות מיד כמה זמן יש למה שקבע לו המלך לתת לו בתו . . כך היו ישראל במצרים כמו בבור וכו'⁴⁵. הרי שמנין הימים התחיל רק לאחר ששהמלך קיים מקצת דבריו והוציאו מן הבור, אף ש-שמחת האסיר התחילה תיכף כשנתבשר בבשורה הטובה, שמזה מוכן בעניננו, ש-שמחת בנ"י התחילה עוד בהיותם במצ-רים כשנתבשרו ע"ד יציאתם ממצרים וקבלת התורה, אבל מנין הימים התחיל רק אחרי היציאה בפרעל.

וע"פ כל הנ"ל יש לבאר דברי (רז"ל ו)רש"י, "וששאלת מה זכות יש לישראל דבר גדול יש לי על הוצאה זו שהרי עתידים לקבל התורה על ההר הזה לסוף ג' חדשים שיצאו ממצרים":

בזה שהקב"ה הודיע שיקבלו את ה-תורה לאחר שצאתם ממצרים נתעוררו אצלם השתוקקות וגעגועים גדולים

(42) ראה פרש"י האוינו לב, י ד"ה ימצאהו.

ברכה לג, ב ד"ה ויאמר. שם, ג ד"ה והם. ובכ"מ.

(42*) להעיר מפרש"י עה"ת בא יב, כח כח"מ מכילתא עה"פ) "מכיון שקבלו עליהם מעלה עליהם הכתוב כאילו עשו". ונפק"מ להלכה, דכאשר אין יכולים להתענות, נקבלי' עולון ולכי בטיל הגזירה ליתבא, "דמשום קבלה מהני לן כתעניתא" (תענית ח, ב ובפרש"י שם ד"ה ניקבל). וכ"ה להלכה בשו"ע או"ח (סתקע"א ס"ג, ובב"י לטור שם, ועולה להם כאילו התענו אותם, היינו שע"י שהאדם קבל ע"ע להתענות, ה"ז גופא נחשב ומהני כתענית, שמצילו כו' בעת הצורך (ראה פרש"י שם ד"ה מנלן). וכמו שלמדין בגמ' שם מהכתוב (דניאל י, יב), "ויאמר אלי אל תירא דניאל כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלקיך נשמעו דבריך". וראה מאירי תענית שם. ירושלמי תענית רפ"ג ובמפרשים שם.

(*) ולהעיר שגם במדרש לקח טוב בא שם מסיים (בהמשך) ללשון המכילתא הנ"ל, וכח"א בדניאל למן היום כו".

(38) ספר המנהגים לר"א טירנא בהגהות.

(39) בספר המנהגים שם לא הובא זה בשם "מדרש". אבל משמע שהוא אריכות המשל דה- "מדרש" שהובא באבודרהם ומטה משה.

(40) כ"ה בהוצאת ספר המנהגים הנ"ל משנת תסח ועוד. ובכמה דפוטים (הוא בשנינויים קלים, ו)איתא "שר" במקום "מלך".

(41) להעיר מתניא פמ"ו ופמ"ט.

(„מצרים“ דקדושה). דכאשר עבודת השם מיוסדת אך ורק על הבנת והשגת האדם או על רגש מדותיו (אהבת ה' ויראתו), הרי עדיין נמצא במצב של „מצר“, כי עבודתו היא במדידה והגבלה, לפי ה- מדידות של הבנתו והשגתו או רגש מדו- תיו, וכמ"ש רבינו הזקן בספר התניא⁴⁶ ד„אפילו . . צדיק גמור עובד ה' ביראה ואהבה בתענוגים . . אינה בטילה . . לגמרי . . רק הוא דבר בפני עצמו“, שעבודתו מוגבלת לפי אופן ה„מציאות“ שלו:

ואמיתית ענין יציאת מצרים, היציאה מכל מיצרים וגבולים (גם דקדושה) הוא כאשר עבודת האדם היא מתוך ביטול גמור⁴⁷, שאין האדם מציאות לעצמו כלל אלא הוא בטל להקב"ה, וכמ"ש⁴⁸ „לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים“, שבזה שהקב"ה הוציא את בני מארץ מצרים הרי בזה גופא נעשו ישראל עבדי השם, דעבד אינו מציאות לעצמו אלא בטל לאדונו, וזהו היציאה האמיתית מכל מיצרים וגבולים, כאשר האדם הוא בדרגא של עבד, בטל בתכלית להקב"ה.

ועפ"ז מובנת השייכות בין זכותם של ישראל בכך שעוד בהיותם במצרים השתוקקו לקבלת התורה להענין דיציאת מצרים, שהרי בהודעת הקב"ה למשה מ- פורש „בהוציאך גוי תעבדון את האלקים על ההר הזה“, היינו לא סתם קבלת תורה ומצוות אלא עיקר ההדגשה היא על ענין העבדות, שישראל ייעשו עבדי השם, ולעבדות זו השתוקקו ישראל עוד בהיותם במצרים, שמזה מובן שהשתוק- קות זו מורה על גודל ביטולם של ישר-

גם מעשה קבלתו מצד רצונם ובחי- רתם⁴⁹.

וזהו הפירוש „מה זכות יש לישראל כו' עתידים לקבל התורה“, שזוהי זכות שקדמה ליציאת מצרים והיא סיבה ו- זכות שבגללה יצאו, כיון שהתחלת קבלת התורה היא מההשתוקקות לכך להיותם במצרים, כנ"ל.

ו. והנה ידוע שכל סיבה ומסובב יש שייכות תוכני ופנימי ביניהם, ובנדו"ד, דכיון שתשוקתם של ישראל למ"ת היא הסיבה והזכות ליציאתם ממצרים, צ"ל שיש שייכות ביניהם, והוא מעין הענין דיצי"מ.

ויש לבאר זה (בפנימיות הענינים):

ידוע⁵⁰ שפירוש ענין יציאת מצרים הוא לא רק היציאה הגשמית מארץ מצרים כפשוטה, אלא היציאה מכל מיצ- רים וגבולים רוחניים, היינו לא רק מה- מיצר דהיצר הרע, וגופו ונפשו הבהמית של האדם (מצרים דקליפה), שהם מעלי- מים ומסתירים על אור נשמתו ומונעים את האדם מעבודת השם, אלא גם מהמי- צרים וגבולים שישנם בקדושה גופא

43 ראה תפארת ישראל להמהר"ל (פ"ב ב"ר- פו): „התורה לישראל ברצון מצד עצמם אבל הכרחי ה' להם מצד השם יתברך כו'“. ע"ש.

והעיקר מהתי' (במדת פורעניות) למה נעשו המצרים והרי נגזר עליהם „ועבדום וענו אותם“, שהם עשו מחמת רשעות לבם (אף שכלא"ה היו מוכרחים בזה מפני גזירת הקב"ה) – תוי"ט אבות פ"ב מ"י בסופה. וראה רמב"ן (ובחי) לך טו, יד בסופו.

44 ויש לומר, שאז מעשה הקבלה חזק יותר כו'. ועי' תי' הב' בראב"ד (הל' תשובה ספ"ו) בטעם שנעשו המצרים, כי הם הוסיפו על ציווי הבורא. ע"ש. וכ"ה ברמב"ן (ובחי) לך שם. ועוד.

45 ראה תו"א פרשתנו מט, סעיף ואל"ך. וארא נז, ב ואילך. יתרו ע"א, ג"ד. ובכ"מ.

46 פ"ה (מד, א"ב).

47 וראה תניא פמ"ו.

48 בהר כה, נה (וראה גם שם, מב) ובפרש"י

למעלתו וחשיבותו של משה, שהרי הגאולה היא של הקב"ה, וכשמשנה ילך לפרעה ה"ז הליכת הקב"ה כביכול, כי אהי עמך.

ועד"ז הוא בענין הב', "מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרים" שאמר הקב"ה "דבר גדול יש לי על הוצאה זו", שאין המדובר כאן בזכות ובמעלת ישראל, אלא ש"דבר גדול יש לי על הוצאה זו", דכל הדבר אינו אלא ענינו של הקב"ה.

והזכות הנדרשת מבני" שיוכלו ל"דבר גדול" זה שהוא "לי" (של הקב"ה) – היא ענין הביטול, שזהו תוכן ענין ההשתוק קות של ישראל עוד בהיותם במצרים ל"תעבדון את האלקים", המורה על תכ" לית הביטול שלהם, כנ"ל באורך.

ח. והנה מכיון שמ"ת הוא התכלית והמטרה דיצי"מ, צ"ל, שבמ"ת נתעלו למדריגה נעלית יותר בביטול הנ"ל. אבל לכאורה מצינו להיפך, שלא זו בלבד שלא נתעלו לגבי הביטול שכבר ה' בהם במצרים (בהשתוקותם לתעבד דון גו'), ובפרט לאחר יצי"מ שנעשו "עבדי השם", אלא להיפך, שבעת מ"ת הוצרך להיות "כפה עליהם הר כגיגית", להכריחם לקבל את התורה.⁵¹

ויש לומר שלא רק שאין זו סתירה להנ"ל, אלא שהיא הנותנת, דכפה עליהם הר כגיגית הוא המשך לתשוקתם וביטול לם להקב"ה כהכנה למ"ת, שבמ"ת בא זה לשלימותו.

דהנה בפרש"י עה"פ⁵² "אנכי ה"א אשר הוצאתיך מארץ מצרים" איתא, כ" דאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים ל"ה.

אל להקב"ה, היפך ענין של "מציאות", דאף שהיו אז במצב של גלות כפשוטה, בערות הארץ ובמצב של עבדות לפרעה, מ"מ נשתוקקו לא רק להיות בני חורין אלא ל"תעבדון את האלקים", שיהיו משועבדים להקב"ה, בביטול ושעבוד גדול, היפך הענין דמצרים – מיצרים וגבולים (גם דקדושה).

ז. עפ"ז יש לבאר גם השייכות דב' התשובות על ב' שאלות משה: (א) מי אנכי "מה אני חשוב לדבר עם המלכים", וכי אוציא את בני ישראל, "ואף אם חשוב אני מה זכו ישראל שתעשה להם נס ואוציאם ממצרים"⁴⁹ – שע"ז השיבו הקב"ה "שאמרת מי אנכי כי אלך אל פרעה, לא שלך היא כי אם משלי כי אהי עמך כו' וששאלת מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרים, דבר גדול יש לי על הוצאה זו שהרי עתידים לקבל התורה על ההר הזה".

וע"פ הנ"ל יש לומר, שיש שייכות וקשר פנימי ביניהם, דשניהם מורים על ענין הביטול והעדר המציאות, שזו היא ה"זכות" והסיבה ליציאת מצרים כנ"ל.

ביאור הענין⁵⁰:

התוכן הפנימי במענה הקב"ה למשה "לא שלך היא כ"א משלי", הוא, שזה מוסב על מה שאמר משה, "מי אנכי מה אני חשוב לדבר עם המלכים", שע"ז אמר לו הקב"ה שאכן אין המדובר ב' חשיבות שלו שמחמתה נבחר הוא להיות שליח ה' לגאול את ישראל, "לא שלך היא כי אם משלי, כי אהי עמך", שכולה אינה מתייחסת למשה כלל, אלא כולה היא משלי, ובמילא אין לדון כלל בנוגע

(51) להעיר מקשיית התוס' (שבת פח, רע"א)

עד"ז – לענין הקדמת נעשה לנשמע.

(52) יתרו כ, ב.

(49) פרש"י עה"פ ג, יא.

(50) להעיר מכיל יקר ואוה"ח עה"פ. פנים יפות.

ועוד.

להיות עבדים לא מצד מציאותם אלא מצד הקב"ה.

וענין זה ה' אפשרי רק לאחר שה' אצל בניי הביטול דהתשוקה הגדולה לקבלת התורה, שע"ז הגיעו לביטול גמור שמצד האדם להיות עבדי ה', ועד שהקדימו נעשה לנשמע, הנה אז כאשר כפה עליהם הר כגיגית נמשך ונפעל בהם הביטול שמצד הקב"ה שלמעלה ממציאותם, וחדר לתוך פנימיותם.

ט. וכשם שהוא ביצי"מ, דהזכות ש' היתה לישראל שהקב"ה יעשה להם נס ויוציאם ממצרים, היא תשוקתם למי, "בהוציאך את העם ממצרים תעבדו את האלקים על ההר הזה", עד"ז הוא בגאולה העתידה לבוא בקרוב ממש, דזכותם של ישראל הוא זכות הקיווי והצפי' להגאולה, כדאיתא במדרשים⁵⁶,

שבזה נכלל ג"כ הכוסף והתשוקה לתורתו של משיח, ד"מפני" זה נתאוו כל ישראל כו' לימות המשיח כו' לפי שבאותן הימים תרבה הדיעה והחכמה והאמת שנאמר⁵⁷ כי מלאה הארץ דיעה את ה'. . . מפני שאותו המלך שעומד מזרע דוד בעל חכמה יהי' יתר משלמה ונביא גדול הוא קרוב למשה רבינו ולפיכך ילמד כל העם⁵⁸,

שיהי' במהרה בימינו, תיכף ומיד ממש.

(משיחת ש"פ קדושים תשכ"ז)

ומשמע שעיקר השעבוד והביטול נעשה בעת מ"ת. ועכצ"ל, שבעת מ"ת נתעלו בניי, דאף שתיכף ביציאתם ממצרים נעשו "עבדי השם", הנה ע"י מ"ת נתעלו למדרגה נעלית יותר.

ויש לומר הביאור בזה⁵⁹:

בענין ביטול של עבד אל המלך, שאינו מציאות לעצמו, כ"א כל מציאות היא מציאות המלך, יש כמה אופנים: כאשר הביטול וקבלת עול הם מצד ה' אדם, העבד, שהוא קיבל על עצמו לה' יות עבד המלך, הרי בביטול זה יש בדקות גם תערובת של מציאות האדם, שהרי סיבת היותו לעבד וסיבת ביטולו הוא מצדו (העול שקיבל מרצונו): ואמ"י תית ענין הביטול הוא כאשר הוא בא לא מצד העבד, שהוא קיבל עליו אדנות המלך, אלא כאשר הוא בא לגמרי מצד המלך עצמו, שהמלך עושה אותו ל' עבד⁶⁰.

וזהו פנימיות הענין ד"כפה עליהם הר כגיגית"⁶¹, דאז נשלם הענין דעבדי השם בתכלית, שביטולם להקב"ה אינו תלוי במציאותם (שהם הקדימו נעשה ל' נשמע), אלא מצד הקב"ה, שאז הרי נוסף ע"ז שהביטול הוא בעצם מציאותם, הוא גם אמיתי ופנימי יותר, כי הם מוכרחים

(53) כהבא לקמן ראה בארוכה ד"ה רני ושמחי תשכ"ז (סה"מ מלוקט ח"ד ע' רפה ואילך ובהערות שם).

(54) ראה במאמר שם הערה 28, דיש לומר, ש' זהו הטעם על זה שהשעבוד דעבד שמכרוהו ב"ד הוא שעבוד גדול יותר מהמוכר עצמו (דמכרוהו ב"ד רבו מוסר לו שפחה כנענית משא"כ המוכר עצמו, ועוד חילוקים – קידושין יד, ב), כי המוכר עצמו הוא ברצונו וכשמכרו אותו ב"ד הוא על כרחו.

(55) ראה גם תפארת ישראל להמהר"ר שם בארוכה.

(56) ילקוט תהלים רמז תשלו, ממדרש תהלים מזמור מ. הובא באבודרהם ס' תפלות יוה"כ בסופו. מדבר קדמות להחיד"א מערכת ק' אות טז. וראה בפרטיות לקו"ש ח"ל ע' 182-3. ושי"א.

(57) ל' הרמב"ם ה' תשובה פ"ט ה"ב.

(58) ישע"י יא, ט.

כ"ד טבת*

ולא^א עליך המלאכה לגמור. ולכן אף שאין שעה זו מספקת ללמוד הלכות אלו מהתלמוד ולחזור עליהן כ"כ, עכ"פ ילמוד אותו מתוך המשניות עם פירושי-הן ויחזור עליהן כראוי עד שיהי' זוכרן כו' ויש לו לעסוק תחלה בסדר קדשים כמו שאמרו חכמים^ב כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה. וע"כ נכון ה' דבר אם אפשר לו ללמוד הלכות כל הקרבנות בשלימות וכל העבודות שב-מקדש והלכות המקדש וכל כליו כמבן-

אר באר היטב בחיבור הרמב"ם ז"ל ס' עבודה וס' קרבנות ואח"כ במשך הזמן אם יוכל להוסיף עוד בשעה זו ללמוד ולחזור כראוי יעסוק בסדר טהרות וזר-עים כו".

וצריך ביאור: בתחילת הפרק^א ביאר אדה"ז, שלימוד "הלכות פסוקות בלי טעמים" אינו מספיק, כי אם אינו יודע טעמי ההלכות אינו מבין גופי ההלכות לאשרן על בורין ונקרא בור, ולכן ישי"י אוסרין להורות אפילו לעצמו מתוך הלכות פסוקות בלי טעמים שלמד^ב (ולפיכך גם בתחילת לימודו חייב אדם ללמוד "תלמוד המבאר טעמי ההלכות שבמשניות וברייתות ומימרות האמוראים ובזמן הזה גם בספרי הפוסקים הרא-שונים המבארים טעמי ההלכות פסוקות שפסקו הטור וש"ע כמו הרא"ש וכו").

א. בהלכות ת"ת פרק שני מאריך רבינו הזקן בביאור החיוב ללמוד כל התורה כולה והאיסור לשכוח דברי תורה (שלכן יש חיוב לחזור על הלימוד פעמים רבות כו' שלא לשכוח)^א, וכותב, שמי שאין דעתו יפה ללמוד ולזכור כל התורה כולה, "צריך שיהי' כל לימודו בלימוד המביא לידי מעשה שהן הלכות הצריכות לכל אדם לידע אותן לקיים המצות כהלכתן ולזיזר מליכשל באיסור-רים חס ושלום".

ואח"כ ממשיך ד, אם אחר שהוא בקי היטב בכל לימודו המביא לידי מעשה^ב. יוכל לקבוע לו שעה גדולה ללימוד אחר ויספיק לו שאר היום לחזור על לימודו המביא לידי מעשה, אזי חייב להוסיף מעט מעט ללמוד בשעה זו הלכות אחרות שהן פירוש התרי"ג מצות אף מצות שאינן נוהגות כמו קדשים וכו' כיוצא בהן ולחזור עליהן כראוי כו' כמשנ"ת למעלה שנאמר^ג כל המצוה וגו'

(^א ביאור בלימוד ספר הרמב"ם ע"פ שיטת אדמו"ר הזקן בהל' ת"ת שלו – בקשר לימי ההילולא: כ' טבת – דהרמב"ם וכ"ד טבת – דאדה"ז [בשנת תקע"ג, מוצש"ק שמות (כקביעות שנה זו – תש"נ) – ראה לשון הצ"צ הנדפס במענה לשון בהקדמה. ובס"ס פסקי דינים להצ"צ (קה"ת, תשל"ב) תמב, א (בהוצאת תשנ"ב – תיא, ב)]. וראה לקו"ש חכ"ז ע' 26 ואילך – השייכות ביניהם.

(1) ס"א וב'.

(2) ס"ג ז.

(3) ס"ח.

(4) ס"ט.

(5) לשונו שם רס"י.

(6) ס"א.

(7) עקב יא, כב.

(8) אבות ספ"ב.

(9) ראה מנחות קי, א.

(10) ס"א.

(11) בפנים מציון, רש"י וסמ"ע בהקדמה. וראה

בקור"א שם סק"א (הוצאת קה"ת, תשכ"ה ושלח"א –

תתלו, א), ובמ"מ שם (שם, ב).